

OLOV SVEDDELID

*Världen som var
Kungsholmen*

OLOV SVEDDELID

*Världen som var
Kungsholmen*

 SAGA
EGMONT

Olov Svedelid

Världen som var Kungsholmen

SAGA Egmont

Världen som var Kungsholmen

Omslagsfoto: Shutterstock

Copyright © 1993, 2020 Olov Svedelid och SAGA Egmont

All rights reserved

ISBN: 9788726412390

1. E-boksutgåva, 2020

Format: EPUB 2.0

Denna bok är skyddad av upphovsrätten. Kopiering för annat än personligt bruk får enbart ske efter överenskommelse med Saga samt med författaren.

Förord

På den årliga hälsundersökningen säger den som undersöker hörseln att möjligheten att höra en del av de högre tonerna är borta för alltid, syrsorna har spelat färdigt. När jag vill göra något som kan te sig en smula äventyrligt säger någon: "Hör du du, du är inte tjugo år längre."

Nähej, jag är väl inte det och måste väl inse att jag inte ens är trettio. Skäl kan alltså finnas att skriva ner det man minns från barndomen - medan man fortfarande gör det!

En annan tid, ett annat sätt att leva, ett annat tänkande. Som historiskt intresserad vet jag att för att förstå dagen måste man känna till gårdagen, och den närmaste gårdag vi har är den vi själva kan komma ihåg.

Utan gamla anteckningar och utan att konferera med jämnåriga har jag hämtat stoffet direkt ur minnesmagasinet. En del namn har jag förändrat, och skulle någon märka det och anklaga mig för att fara med osanning kan jag bara säga som det är; jag vill inte bli stämd inför tinget av ursinniga nutida efterlevande.

När jag redan hade lämnat in manuset kom jag på en massa andra saker som jag gärna skulle ha velat skildra. Men det får räcka så här, och fler memoarer blir det inte. Efter tonåren kräver den inre censuren vittomfattande försköningar och då blir det inte roligt längre. Det jag skrivit nu är sanning, i alla fall min sanning, så som jag minns den.

1

NÄR MAN KOM IN genom porten till S:t Eriksgatan 12 ledde första trappan upp till entréplanet. Trappan var av enkel sten men imiterade marmor och bestod av elva steg. Dem kunde man klara i ett hopp därför att det övre planet gav ordentlig ansatsyta. Man fick upp farten och kastade sig ut i luften och landade på portplanet och törnade hårt mot dörren, men de elva stegen tog man.

Från entréplanet gick raka trappor upp i huset, till halvplanen där det bara bodde en familj och till helplanen där det fanns tre lägenheter. Allt var symmetriskt. Halvplanens våningar bestod av två rum och kök, helplanens av en enrummare med kokvrå närmast hissen och två fyrrummare mitt emot varandra. Varje halvtrappa upp till vinden efter det femte planet bestod av tretton trappsteg. Från halvtrappan kunde man trycka sig mot väggen och sedan explodera metern fram till avsatsen, men mer än tio steg klarade man inte. Från helplanen kunde man klara elva men sällan tolv och aldrig tretton, hur mycket man än försökte.

I kroppen finns fortfarande känslan kvar av hur man rinner ner för trapporna från översta planet till porten, ibland jagad, men för det mesta för nöjes skull. Fötterna rör sig automatiskt efter underlaget, blicken är fästad vid en punkt på en vägg och inga hinder finns, bara att rinna och rinna ner för stenstegen, och det låter som en trumvirvel under fötterna.

Flera gånger i veckan hade vi tävlingar om vem som kunde hoppa flest trappsteg och resultaten skrevs noggrant

upp av Uffe Wittboldt. Som jag minns låg jag i topp, men minnet kan rosafärga, vad jag däremot är säker på är att jag rannsprang snabbast ner för samtliga trappor.

I källaren hade vi andra tävlingar. Den långa trappan ner till källarplanet inbjöd till att hoppa längst och det hände att den blev utvald för specialturnering, men den var lurig och var lätt att vricka fötterna i. I de långa gångarna hade vi längdhopp, både stående och med ansats, och även om vi stampat ordentligt i trappan när vi gick ner pilade råttorna utmed elledningarna högt på väggen som för att inte vara i vägen för de viktiga tävlingarna som hölls husvis och kvartersvis.

Huset S:t Eriksgatan 12 i kvarteret Göken var gammalt, byggt i slutet av artonhundratalet. Kvartsmoderniserat på tjugotalet, vilket innebar att vi hade rinnande kallt vatten i lägenheten, vattentoalett med snöre att dra i och i hallen en kamin som var den enda egentliga värmekällan. Visserligen fanns det kakelugnar i båda rummen men de användes mycket sällan, i praktiken aldrig, och de uppslagna mässingsluckorna var för syns skull. Någon gång, vid jul, kunde mamma tända en försiktig brasa för att jaga upp stämningen, men rökgången var ytterligt trång och svalde bara en lätt eld av ett par pinnar, kom mer än det hämnades kakelugnen genom kvävande rök.

Vi bodde en och en halv trappa upp, alltså i en tvårummare med kök. Man kom in i en tambur där man hängde ytterkläderna och där kaminen stod och ruvade på heta hemligheter, man matade den med matta koksbitar eller glänsande antracit. Rakt till höger om kaminen fanns köket. Ett fönster som var svårt att öppna mot gården, en diskbänk med zink som mamma jämt måste putsa och bearbeta för att fläckarna skulle försvinna. Det var en av hennes livs höjdpunkter när zinken senare byttes ut mot rostfritt, ett skafferi med hyllor och överst en smal luftgång

mot en minimal balkong som delades av flera. Avsikten var att man skulle hänga lite tvätt där, men eftersom ingen ville demonstrera sin intima tvätt så nära grannarna stod balkongen för det mesta tom. Men luftgången till skafferiet var enda kylsättet, eller rättare sagt svalsättet, kylskåp existerade i alla fall inte i våra kvarter.

Omedelbart till höger om skafferiet fanns ett smalt utrymme som gränsade till spisen. Det var det utrymme jag förfogade över för privata pinaler, men där förvarade jag bara när var jag riktigt liten en trätax som viftade på en fjädrad svans då man drog den i ett snöre och något mer jag inte minns, eftersom jag aldrig var intresserad av leksaker.

Spisen var av svart gjutjärn av märket Bolinders, i den eldade man med ved och ovanpå fanns fyra urtag av olika storlek att koka eller steka på, med ringar att ta av för större eldyta under panna eller kastrull. Vid sidan av spisen löpte en vattenränna som slutade i en mässingsbehållare med tapp och från den kunde man få varmvatten utan att behöva koka. Mamma använde inte vedspisen så ofta om det inte behövdes värme i köket.

Kopplad till spisen var en gasspis med fyra plattor och med en gasugn som tändes underifrån. När ugnen var i gång såg man ett stort antal blå tunna lågor som en lång serie revben.

Slangarna till gasen var röda av någon sorts konstgummi och konstant spruckna, det luktade alltid gas hemma. Energin blev vår egendom genom att vi matade mätaren med gaspolletter, den satt i köket högt på väggen och man la i polletterna som var i storlek och utseende av en koppartvåoring men med ett hack i kanten, ett hack som användes för att vända ner polletten i automaten. När den ramlade ner fick den flämtande lågan ny fart och började brinna med klar låga. Det var viktigt att ha polletter

hemma för glömde man det gick det inte att värma maten. Man kunde se i ett litet fönster på automaten hur många poletter man hade kvar, och när den sista hotade falla ner fick man springa till mjölkaffären och köpa ett par till att ha i reserv.

På långväggen från gasautomaten löpte ett par hyllor som var täckta av ett vaxat papper, ett särskilt papper som såldes som just hyllpapper, lätt att torka av och hålla rent. Hyllorna kantades av en hyllremsa, en veckad bård av papper som sattes fast med häftstift och som inte hade någon annan funktion än att vara dekorativ. På hyllplanen stod plåtburkar och sådana av porslin, märkta med Kaffe, Cacao, Havregryn, Socker, Mjöl, men i burkarna förvarades också kvitton och diverse anteckningar. Till vänster när man kom in hängde ett snedställt väggskåp för vardagsporslinet och en låda för bestick.

Till höger om spisen fanns en vedlår som aldrig användes. Ovanpå stod brödlådan i plåt, halvcirkelformad och med blomstermålad utsida och blank insida. I den förvarades de runda rågröd som mamma bakade - vansinnigt goda och som jag mer än gärna skulle vilja ha receptet på i dag - och ibland kanelsnurrorna som jag ännu minns som en dröm att äta. Man lossade snäcken försiktigt och drog ut den till en lång, väldoftande sträng och åt den långsamt och njutningsfullt.

Säkert förvarades andra saker ovanpå vedlåren, men det som intresserade mig var själva utrymmet i låren. Eftersom vi eldade med koks fanns här ett litet rum som jag fick disponera. Att sitta därinne med ficklampa och en bok kändes privat och lyxigt, man var ensam och när jag förde den lilla låsnabben mot dörrkanten inbillade jag mig att jag var onåbar. Jag erfor ensamhetens sköna rymder, nära andra och ändå osynlig, medverkande men också vid sidan av. Jag baxade upp diverse filter bakom mig tills jag satt

bekvämt, tände ficklampan och öppnade boken. Vad resten av familjen gjorde i köket angick mig inte, deras prat gick mig förbi, jag var ensam med mitt och försjönk i de litterära äventyren.

Mitt emot köket låg ett av rummen. Under ungefär de första åtta åren av mitt liv hyrdes det av en fröken Stevens. Hon och jag tyckte mycket om varandra. Hon var en gammal tunn ungmö som antagligen levde på en liten pension, och jag var väl den ende i familjen hon accepterade. Det kan inte ha varit lätt för mina föräldrar att ha ett av två rum uthyrda. Det gjorde dem trångbodda och på sätt och vis inneboende i sin egen lägenhet, men så var tiderna.

Jag började läsa tidigt. Bokstäver och ord kom in i medvetandet genom att man läste på skyltar utomhus. En dag vid fem års ålder satte jag mig hemma på köksgolvet med "H C Andersens sagor" som jag lånat av min syster. Jag var alldeles ensam i lägenheten för en gångs skull. Jag slog upp första sidan och mening las till mening, sida till sida, saga till saga, och efter ett par timmar hade jag läst min allra första bok. Insikten om att jag nu kunde läsa var bedövande, lyckokänslan var svindlande; jag hade fått nycklar till okända rum, världen var min, universum kunde besegras, jag kunde läsa!

Fröken Stevens tyckte också om att läsa. Ofta satt jag i hennes rum på golvet och läste en bok och hon satt rak i ryggen på en munkstol och läste sin bok, och vi var tysta i timmar. Då och då gav hon mig en blick och log uppmuntrande åt mitt litterära intresse. Det fanns en sorts samhörighet mellan oss som bara var vår. Hon träffade knappt resten av familjen, drack aldrig kaffe med mamma eller pappa, och min syster tyckte hon inte om alls. Vad jag minns var dörren till hennes rum alltid stängd. Hon måste ha gått ut i staden ibland och hur hon ordnade med maten

vet jag inte, men eftersom hon aldrig utnyttjade vårt kök måste hon rimligen ha ätit sina måltider ute eller köpt hem färdig kall mat till rummet.

Tänker man på hur det var på den tiden undrar man hur en inneboende levde, en som värnade om sin integritet och ville ha sitt privatliv i fred. I lägenheten fanns ju bara ett enda kök. I rummet fanns inga kokmöjligheter. Hur klarade fröken Stevens sitt älskade kaffe? Visst fanns det termosflaskor med räffligt hölje och påskruvat lock som man också kunde använda till mugg, men jag kan inte minnas att jag såg en sådan hos henne. Och då skulle hon ha kokat sitt kaffe och fyllt termosen i vårt kök, men det var inte hennes territorium. Förresten är detta att hon älskade kaffe bara ett antagande baserat på att då förväntades alla, särskilt kvinnor, och i synnerhet äldre kvinnor, inte kunna leva utan kaffet.

Fortsatte man rakt fram från tamburen kom man in i vardagsrummet som också var sovrum. Omedelbart till höger stod bäddsoffan som på dagtid fungerade som sittsoffa. Man tog bort kuddarna på kvällen och vek upp sittdelen som ett lock och förankrade det med ett par sprintar. Det var den bädd där pappa brukade ligga. Under den drog man fram en säng som man kunde lyfta upp och vika ut benen på så att den kom i nivå med den andra, och där var mammas plats. Vid huvudändan stod en golvlampa med tygskärm med fransar och den användes också som läslampa.

Att förbereda kvällens sovande var alltid ett bök med bäddning och möbelflyttning, men det ingick i rutinen. På mattan stod ett runt matbord i valnöt med fyra stolar som hörde till och samtliga måste flyttas vid bäddningen. Bakom golvlampan fanns en hög, vinklad bokhylla som var fullproppad med böcker. Pappa abonnerade på de kända FIB-serierna, och de bestod av mycket bra böcker med

tyngdpunkt på de stora svenska arbetarförfattarna och berättarna; Fridell, Johnson, Salje, Martinson, Fridegård, Moberg, men också de stora amerikanerna; Sinclair Lewis, Upton Sinclair, Dreyer och många andra som jag lärde mig att tycka om, lite tunga ibland men intressanta och engagerande. I hyllan fanns också en hel del lättare gods, men av god kvalitet, och åtskilliga reseskildringar som pappa slukade och som jag i min tur slukade så småningom. Pappa tillhörde de stora boklånarna på Stadsbibliotekets filial på Hantverkargatan. Som jag minns det var golvlampan alltid tänd i kvällens sovrum med pappa med näsan i en bok och med mamma som vänt sig bort med handen över ögonen för att kunna sova trots ljuset.

Mitt emot sängarna mot andra väggen stod buffén i mörkbetsad ek och den innehöll det finare porslinet. Ovanpå låg en duk och på den stod en soppterrin och en del silversaker som alltid var skinande blanka, bland annat de enkla troféer som pappa lyckats erövra i minigolf. Hans stora triumf i den sporten var ett år då han lyckades hemföra vad jag minns kunde ha varit ett DM, men möjligen kan det ha varit ett snäpp finare. För det fick han en silverskål på fot plus en plakett i brons, hemburna i en stolthet utan gräns. Pappa, som sällan log annars, flinade lyckligt från öra till öra när han gång på gång lyssnade till supportrarnas entusiastiska skildring av hur kall han hållit sig på det viktiga trettonde hålet - det med bildäcket - och vilket lugn han iakttagit vid det än viktigare sjuttonde hålet - det med de fem tvärställda hindren - en man utan nerver. Han var väl värd framgången, många kommer aldrig så långt som till att vinna ett DM, och han hade övat mycket på Tantolundens bana.

På kortväggen var fönstret mot ena delen av gården, dess främre sida, där man hade möjlighet att hänga tvätt vid vackert väder, men mest hängdes tvätten på strecken

mellan ett par ställningar i förbindelsen mellan gårdens delar.

Nedanför fönstret stod ett fyrkantigt, lågt bord med hylla under, på var sin sida om det ett par fåtöljer med rött tyg och smala armstödsarmar i böjt mörkt trä. Det enda som brukade finnas på det bordet, förutom några tidningar, var silversnusdosan med ingraverat namn och datum, en gåva till pappa på hans femtioårsdag. På väggen till vänster om soffgruppen hängde pendeluret med pendeln i ett glasfodral. Det var mina föräldrars första klocka, och den ville de inte göra sig av med. Varje kväll drogs lodet upp med ett rasslande ljud. Den slog varje halvtimme, högt och malmklingande, och eftersom man var så van vid ljudet hörde man det aldrig. Klangen ingick i medvetandet. Det finns en berättelse om ett nordnorskt fiskeläge där man sköt av en kanon dygnet om för att vägleda fiskebåtarna hem i dimman. En natt klockan två missade kanonen skottet – och hela staden vaknade. Hörsel kan också vara att inte höra.

På väggarna hängde tavlor av skilda slag. En oljemålning visade ett skogsparti, målad av en bekant till familjen; Zackrisson, som kallades och signerade tavlorna med Zacke och fanns med i dåtidens konstböcker, så helt okänd var han väl inte. Ovanför buffén hängde en stor reproduktion av Oscar Bergs målning "Betande kor". Det var en välgjord kopia i guldrum och pappa brukade med andakt berätta för gäster att "originalet kostade sextiotusen!" Det är märkligt vilken magi det är i kända namn och pengar. Lite av originalens nimbus smittar av sig till efterbildningar. Numera köper folk "Rolex"-klockor eller "Cartier"-ur i varenda bazar eller av krängare på sydliga badstränder. Man vet att det är så oäkta det kan bli, priset man prutar sig till skulle räcka till maximalt ett dussin blyertspennor, och att "guldet" inte skulle räcka att färga

ett knapphåls huvud med, men fabrikantens namn står på urtavlan och är omgivet av "diamanter", och man håller fram handleden lagom nonchalant i sällskap och hoppas att någon skall bedras. Vid frågor om äktheten mumlar man något obestämt och ler mångtydigt. Man har fastnat i illusionens garn, kanske man kan dupera en del, men det är sig själv man lurar. I pappas fall var det oskyldigt, för honom gav Oscar Bergs betande kor bara lite förgyllning åt en oftast kämpig vardag. Han påstod aldrig att tavlan var äkta, men den representerade drömmar om att kunna köpa en liknande, någon gång kanske, om allt gick vägen.

Till vänster om den hängde en tavla som mamma broderat efter mönster, motivet var en kvinna i krinolin och korvskruvslockar som uppvaktades av en kavaljer med hög krage och långrock med skört. Hans högerhand var höjd mot henne och rockärmen var ordentligt vid. Om min mamma var så road av att brodera vet jag inte, men något måste man ha för händer när syjuntan träffades.

I ovala ramar ovanför ottomanen hängde ett par bleknade, knappt urskiljbara foton av ett par kvinnor med mycket stränga drag, och de kan inte ha formats enbart för fotografens skull. De lär ha varit min mormor och min farmor, men de var döda långt innan jag föddes och jag hade ingen som helst relation till dem. Säkert fanns de där för konventionens skull, för jag tror inte att pappa tyckte om sin mor, men ägde man ett inramat foto av henne fick man väl för skams skull sätta upp det.

Det uthyrda rummet var mörkt eftersom det låg mot norr och nära till andra höga hus så att solen sällan kom åt att lysa in genom fönstret. I det andra rummet var det betydligt ljusare eftersom det vette åt söder och där fanns lite friare rymd.

Rent var det alltid. Mamma avskydde smuts, och det skulle inte bara verka rent, det skulle lukta nyskurat och de

blanka träytorna skulle glänsa. På trettioalet och i början av kriget var det ingen dålig bostad. Många av de bekanta jag kom att få bodde betydligt bättre, men många också betydligt sämre. En gång när jag var omkring tio år tog jag med mig hem en kille i kvarteret som jag träffat. Han såg sig om i rummet och utbrast djupt imponerad: "Vad snyggt ni har det!" Ännu minns jag hur oresonligt stolt jag var över att få bo i ett hem som andra beundrade.

NUMMER TOLV LIGGER mitt i backen mellan Hantverkargatan och Pontonjärgatan. Kvarteret är långt och brant med åttan i ena änden och arton i den andra. Det var olika standard i de skilda husen på samma sätt som på andra sidan gatan, en pendang till vårt kvarter, som också består av sex hus från sjuan till nitton. Småföretagandet blommade. Jag kan butikerna och företagen fortfarande, ser dem framför mig, men jag ser och hör också ägarna eller de som arbetade där tala.

I åttan låg Konsums mjölkaffär. Mamma handlade på Konsum för återbäringens skull, en välkommen slant när den kom. I början av januari måste det väl ha varit som mamma och jag satt vid köksbordet och sorterade alla konsumkvitton; upp till en krona, upp till fem kronor, upp till en tia, över tian. På ett papper skrev vi upp siffrorna som vi sedan räknade ihop, kvittona buntades med gummisnoddar och mamma skrev in slutsumman. Belåtet konstaterade hon varje år att det skulle bli en skaplig hacka till hushållet och kanske till något personligt. Om Konsum någonsin kontrollräknade vet jag inte men har svårt att tänka mig det. Kanske man gjorde några stickprov, eller också litade man på sina medlemmar. Det var ett räknande, men jobbet kändes inte långtråkigt eftersom det innebar nödvändiga slantar till hushållet. Pappa hjälpte aldrig till vad jag vet och inte min syster heller.

Som alla butiker stängde Konsum på söndagen mellan elva och ett för högmässans skull. I våra kvarter var det ganska onödigt. Jag kände inga som gick till kyrkan på

söndagen, religionen hade inte slagit igenom där vi bodde. Däremot uppskattades roliga historier om dumma, snåla eller bigotta präster. Mjölken handlades därför på tidig förmiddag och man gick ner med mjölkkärlet för att köpa lösmjolk. Den var upphälld i stora mjölkflaskor av metall som var placerade i ett djupt stenkar med kallvatten. Flickan i butiken tog ett litermått med långt skaft, lutade sig över karet och fyllde litermättet och hällde det i kärlet. Att syssla med mjolk var ett kyligt arbete, och även de unga flickorna hade vantar med avklippta fingrar på händerna. Där kunde de som inte bakade själva även köpa matbröd samt ägg som genomlystes av en lampa ett och ett för att kontrollera att de var prima.

Nästa verksamhet var en herrfrisersalong med två stolar. Där klippte jag mig i tidiga år. En hårt sminkad men attraktiv kvinna utförde klippningen och avslutade med att hålla i hårvatten med kommentaren: "Klart att en karl som du ska lukta gott i håret." Hon måste ha varit en guldgruva för ägaren-frisören eftersom hon verkligen kunde sälja tjänsterna, vilken vasker ville inte gå till henne och höra att man var karl?

Nästa butik var ett långsmalt mjölkmagasin där mamma aldrig handlade. Där kunde man också köpa diverse specerier som stod tätt staplade vid väggen. Magasinet drevs av fru Lind som var rivig och småelak och inte gillade barn. Vid ett tillfälle tog vi en grovlig hämnd på henne.

Sedan kom Kafé Göken. På den tiden fanns det massor av ölkaféer i Stockholm. De var lugna, stillsamma, familjära ställen som drevs av bestämda, frodiga kvinnor som tyckte om sina kunder och ville dem väl. De och deras anställda flickor, det var en mycket feminin bransch, hade läderväskor över magen för växelpengarna. Pilsnern som serverades var så svag att den som skulle bli lummig på den fick häva i sig såar, men en del klarade förstås

konststycket. På kvällarna satt gubbarna där och pratade och berättade minnen för varandra om sin ungdom, drog historier att skratta hest åt. De hade det så bra de kunde få det för små pengar. På dagen arbetade de flesta, men det var på kaféet de levde. Kaféerna var uppskattade på luncherna av jobbarna och lägre tjänstemän eftersom man serverade okonstlad och riklig husmanskost till låga priser. I fönstret till varje kafé med självaktning fanns några dammiga gröna växter i krukor och en pappskylt av en fyllig, belåten man i övre medelåldern klädd i grön kostym, skjorta och slips och som ömt höll ett glas i handen. Längst ner uppmanade skylten: Drick Carnegie Porter.

Så tobaksaffären där det doftade tungt sött av cigarr och piptobak. Visst är tobaken skadlig och fördärvbringande, men man kommer inte ifrån att råvarans lukt är tilltalande. Den gamla fru Schwarz satt på en stol bakom disken och var alltid djupt försjunken i någon av de veckotidningar hon sålde. När jag kom in på tisdagarna räckte hon mig automatiskt en Allers. Då som nu öste de finkulturella förbannelser över den hemska kolorerade veckopressen, men Allers var Allers och ett måste.

Till gården på tolvan, vårt hus, gick en gång avsedd att bära cyklar genom. Mellan den och huvudentrén låg en blomsteraffär i ett nedre plan, en sorts kvartskällare som fanns till de flesta hus. Blomsterhandlaren var en försynt, magerlagd man i lång svalrock och oftast stod han i sin stenbutik och tittade melankoliskt upp genom det smala fönstret till gatan i hopp om att någon skulle komma och förbarma sig över hans buketter.

I fjorton, i samma kvartskällarplan, huserade vedhandlaren. Under kriget gick vedpriserna upp och han såg allt belåtnare ut ju mer världen rasade samman. Han kunde köpa bil eftersom han kunde få dispens att köra nödvändigheter och började kalla sig grosshandlare.

Möjligen handlade han också med svartabörsvoror, ryktena gick, men vad jag minns gjorde polisen inga tillslag.

I sexton, fortfarande i samma sorts nedre plan, höll skomakaren till. Där var man ofta eftersom skor var dyra och lagades tills de inte gick att reparera mer. Jag gillade lukten av becktråd och vax och skosmörja. Skomakaren satt böjd vid sin pliggmaskin som stod bakom disken och kikade över glasögonen när man kom in, tittade utan att resa sig på vad som skulle göras och muttrade alltid: "Klara på fredag" oberoende av om man lämnade in på lördag eller torsdag. Han föreföll sammanväxt med sitt skomakeri och man fick känslan av att han aldrig lämnade butiken.

I sista butiken på vår sida såldes fisk och där handlade mamma ibland eftersom varorna var så färska. Handlaren var gladlynt och skämtsam och eftersom han kände alla sina kunder visste han exakt var gränsen gick. En del tålde inte så mycket och då var han bara allmänt jovial, men en del krävde starkare don av honom och han gjorde dem aldrig missbelåtna. Hans register var stort och han slog in fiskarna i tidningspapper med en elegans som om han varit en greve som roade sig med sin hobby. Han sålde också lite frukt och grönsaker och allt följde säsongen, en del, kanske det mesta, tog han från egen trädgård.

På andra sidan gatan, som också räknades till vårt revir, låg i hörnan mot Pontonjärgatan en färghandel, sedan kom en anonym ramaffär och efter den en mangel som spelade en viktig roll i hushållen. När dukar, lakan och örngott tvättats och hängtorkat måste de manglas. Allt las i en mangelkorg och det var mamma och jag som bar den över gatan till Tvätt-Stryk- och Mangling. När jag var riktigt liten var det pappa som fick offra sig, men när jag bedömdes bärstark nog var det jag som fick kånka. Det hade jag inget emot. Mangeln var spännande.

I det yttre rummet mot gatan arbetade innehavarinnorna själva med den tvätt som lämnats in för strykning. I det inre rummet stod två jättelika manglar, och man hyrde en av dem per timme. Underdelen var en väldig platta av marmor. Över den löpte en lika stor marmorplatta över trärullar som pressade de utlagda lakanen eller plaggen platta. Den rörliga delen hölls på plats av en järnkonstruktion och på höger sida satt det stora järnhjulet med stadiga ekrar och försett med utskjutande handtag. I sitt yttersta läge tippade den rörliga stenen en aning så att man fick loss trästockarna och kunde ta bort det som manglats och lägga in nytt.

Min uppgift blev att dra mangeln, och man fick en känsla av att vara en Herkules som kunde få denna gigantiska stenplatta att röra sig fram och tillbaka. Man hängde i hjulets handtag tills mangeln fått lite fart och körde i jämn takt tills det tog emot på andra sidan. Det brakade och skramlade om mangeln som ett mäktigt fordon på räls och jag var dess kapten. Faktiskt fanns det folk som inte vågade använda den här sortens mangel av fruktan för att få en hand eller arm under trästocken, men som mamma sa när hon hörde om sådana personer: en del vågar inte peta näsan av rädsla att bryta armen. Så småningom blev mangeln elektrifierad, i stället för att dra hjulet behövde man bara trycka på en knapp och tjusningen var borta. Som i så mycket annat - ny teknik och nya krav på bekvämlighet tar död på romantiken.

Vid sidan av mangeln låg en annan livsmedelsaffär i två avdelningar. Till höger när man kom in fanns mejerivaror med samma sorts djupa stenkar för lösmjök som Konsum hade, grädde i små glasflaskor, ost och ägg. Till vänster den större avdelningen med specerier, men det är möjligt att man sålde lite kött och charkuterier också. Affären drevs av fru Tomt, en uppsvälld, rödmosig kvinna som vaggade som

en anka utan brådska mellan avdelningarna. Hon klädde sig i en vit rock som var för trång och spände om hennes voluminösa kropp, hennes ben kunde ha varit ett par överblivna stockar från mangeln. Att handla hos henne tog alltid tid, men stress och jäkt var inte uppfunnet då och inga patenthandlingar inlämnade. Hon var ett säkert kort när det gällde att tjäna lite extra. En del av hennes kunder ville ha beställningarna hemburna och det klarade hon inte av, bara hon lutade sig framåt djupnade ansiktets röda färg och hon fick svårt att andas. Visserligen fick man inte betalt för utbärningen av henne, men man kunde hoppas på dricks hos mottagaren om man såg änglalik ut, och man lärde sig snart att kombinerat med detta var det det hurtiga och leende pojkaktiga som gick hem hos äldre damer. Man var landets rara hopp som borde belönas.

I elvan fanns en grossist i radiodelar och där var gardinerna ständigt fördragna. I tretton låg Hettmans konditori där man handlade kakor, som var så feta att påsen fick stora fläckar, och andra finare bakverk. Utanför på väggen hade man satt upp en gottautomat som rimligen inte kunde gå med vinst. Några av oss hade kommit underfund med att om man slog till automaten underifrån öppnades plötsligt alla luckor, men vi var tillräckligt driftiga att inse att det var usel taktik att tömma automaten på allt, det förnuftiga var att bara fylla fickorna med innehållet i var fjärde lucka.

Nästa butik var också ett konditori, Anderssons, och där såldes ungefär samma sortiment som hos grannen plus hembakat matbröd. Till och med på den tiden var det skäl att höja på ögonbrynen över två så lika verksamheter vägg i vägg, men det verkade att fungera. Innehavarna hälsade varje morgon artigt på varandra och ingen gick i konkurs.

Så kom Konsums delikatessaffär. I fönstret såg man kaffekvarnens stora metallhjul, och när man gick in möttes

man av en angenäm blandarom av nymalet kaffe, te, apelsiner och diverse kryddor som såldes i lös vikt från korgar. Föreståndaren var som gift med sin butik och skötte den minutiöst. Inte en dammtuss på golvet undgick hans örnblick och om inga kunder var inne var han överallt med trasan och torkade och putsade. Han var en typisk äkta handelsman även om han inte hade vegamössa och penna bakom örat, men han kunde ha haft det. Han bockade och bugade och krusade och småskojade utan att någonsin bli servil. Föreståndaren tyckte om sina kunder och de om honom.

Konsum har aldrig gjort sig känt för att överbetala sina anställda, och en gång fick han ett fint erbjudande från ett privat företag. Den betydligt fetare lönen frestade och till sist sa han upp sig från delikatessbutiken. Konsum har heller aldrig gjort sig känt för att försöka behålla sin personal och släppte honom utan vidare. Sista dagen i butiken var lokalen full av folk som lämnade små avskedsgåvor och önskade lycka till.

Efter en vecka på det nya stället var han nära nervsammanbrottet. Plötsligt förstod han vad han förlorat. Han kom till en ny miljö där han inte hörde hemma, och man krävde ting av honom som han inte kunde uppfylla. Han var i hjärtat kooperatör och marknadskrafternas ideal var främmande för honom. Det gick bara inte. Den åttonde dagen sa han upp sig och sedan grät han hos Konsums personalchef och ville komma tillbaka till sin älskade delikatesshandel. Konsum hade övertaget och utnyttjade det. Visst fick han återvända - men inte som chef utan som en i ledet. Ny föreståndare var redan utsedd, lät man meddela honom.

Han bet i det sura äpplet, fick han bara andas in delikatessens atmosfär var han beredd att förödmjuka sig, och med lägre lön och sämre status infann han sig. Några

dagarna gick han som vanlig anställd under en ny man som tycktes njuta av sitt chefskap. Då inträffade det märkliga att kunderna slöt sig samman och i en gemensam skrivelse till Konsum krävde de att deras populära föreståndare skulle få tillbaka makten och härligheten, annars skulle Konsum få se på bojkott. Vad än Konsum var känt för så lyssnade man i alla fall den här gången. Man sa sig kanske att nu hade förrädaren som flytt från fadersfamnen lärt sig en läxa och aldrig mer skulle han rymma. Han återfick sin position och sken i kapp med allt det putsade i butiken, en lycklig man. Av det kunde man lära att trivseln är viktigare än pengar, att ett känt livsinnehåll är av större betydelse än nya drömmar, att trygghet är angelägnare än osäkra chanser. En sedelärande verklighetsskildring för den som hade den läggningen.

I hörnan mot Hantverkargatan låg Konsums stora butik. Den hade två avdelningar som delades av en liten disk där man saluförde dagens specialerbjudanden. Till höger mejerier och specerier, till vänster kött och fisk. Allt gick i vitt, personalen, det målade taket, de kaklade väggarna. Det gav intryck av anstalt, men så såg det ut i de flesta av Konsums butiker och även i många privata. Avsikten var givetvis att vitt sågs som den mest hygieniska färgen, men det kändes kyligt och avståndsskapande. Ofta var jag där med mamma och handlade och släpade hem de stora papperspåsarna med den gröna mittsträngen med konsumsymbolen. När jag blev större fick jag ofta handla själv, och det kunde vara lite besvärligt eftersom expediterna betjänade dem som stod vid disken och jag hade inget att sätta mot när vuxna trängde sig före. Kärlek och hänsyn till barn var inte så utbredd bland kunderna, och särskilt de gamla ungarlarna som kom för att förnya pilsnerförrådet hade en benägenhet att hårdhänt uppfostra de yngre att respektera de äldres rätt att gå före.